

M 67

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

KLÄDEDRÄKT OCH NAKENHET.

Särskilda frågelistor ha redan behandlat "Skor och skotillverkning" samt "Strumpor, vantar m.m." Frågorna om hårsmycken och om näsduk ha behandlats i frågelistan "Renlighet", barnlindan i frågelistan "Barnet". En särskild frågelista planeras för ämnet "Sömnad".

I. Klädedräkt.

A. Om kläder i allmänhet.

1. Kläder (kläde): hur heter detta ord i målet? Giv exempel på från riksspråket avvikande uttryck med detsamma: nu faller jag väl ur kläderna (uttryck av ytterlig förvåning), hon har på kläderna (om menstruation): Finnas från riksspråket avvikande sammansättningar med ordet? Ex.: klädhålla 'hålla ngn med kläder', klädhässja 'oordnad hop av kläder', klädlös 'utan behövlige kläder', kläder-vattså 'bykbunke', låningskläder 'lånade kläder' (hon går och grannas med låningskläder)?

Finns formen kläd i betydelsen 'kostym'?

Finnas andra, ej i förklenande bemärkelse använda beteckningar för 'kläder'? Ex.: klutar.

Beteckning för 'omgång kläder': värv (han fick hela värvet)?

Beteckning för 'klädespersedel (klädesplagg)': klut, plögg? Kan ordet plagg ha en helt annan betydelse än i riksspråket? Ex.: 'kyrkdräkt för män, bestående bl.a. av både tröja och päls'.

2. Kläda: är detta ord levande i målet? Anför uttryck, i vilka det är fullt inhemskt! Ex.: kläda bruden, kläda stugan (till jul), kläda kulorna (med hår: vid hårarbete), kläda ett lik (svepa).

Vilket är målets vanliga uttryck för 'sätta på (sig) kläder'? Ex.: ta på (sig), sätta på (sig), hamsa (sig), plagga på, nacka upp. Angiv även, vilka av de vanliga riksspråkliga uttrycken (kläda sig, ta på sig, sätta på sig) som icke användes på orten!

Hur betecknas den, som efter badning sist får på sig kläderna: lögfitta?

Angiv målets uttryck för detaljer i påklädandet! Ex.: smöja i fötterna 'träda benen i byxorna', knepa att livstycket 'knäppa livstycket', spänna igen tröjan, hya sig 'kläda sig på huvudet'.

3. Beteckningar för 'vända ut och in på (ett klädesplagg)': vända ut in å, kränga (kränga strumporna)?

4. Beteckningar för 'kläda av (sig)': flika kläderna av sig,
pajta av, ta av.

Angiv målets uttryck för detaljer vid avklädningen! Ex.: knäppa upp bracken 'knäppa upp byxorna'.

5. Beteckningar för 'fästa upp kläderna omkring sig (skörta upp sig)': gjorda sig, kiltra sig, knippa upp, stynta upp?

Finns särskild beteckning för att 'draga upp särken': särka upp?

6. Beteckningar för 'tunnklädd (lätt klädd)': lättboen, snöd-klädd, snödplaggad?

Om orden för 'naken', använda i betydelsen 'tunnklädd', se punkt 44!

7. Beteckningar för 'tjockt klädd': kvabbig, pyltig, påpylsad, vabbig? för 'taga på sig (alltför) mycket kläder': bossa på sig, byra in sig, börka på sig, fjåla på sig, paja på sig, palta på sig? för 'tjockt påbyltad person': vabb?

Anför andra till detta betydelseområde hörande uttryck! Ex.: han är så kramm i armarna 'han har så mycket kläder på sig, att han är stel i armarna'.

8. Beteckningar för 'trång' (om del av dräkten): trång, mjå (om "håsa"), trånghalsad 'trång i halsen'? för 'vara trång (strama)': bända (rocken bänder över härdarna), nödas, tänja (kjolen tänjer över röven).

9. Beteckningar för 'löst åtsittande (vid)': lösulig, slinkig, slo, vidom (tomtkarl har vidoman hatt)? för 'hänga löst (sloka: om kläder)': sjoka, sjåka? för 'puta ut': bäckla?

Anför hithörande uttryck med mera specialiserad betydelse! Ex.: fjösbent 'som har vida byxor', i-sink i broken 'som har hängande byxbak', slasabrok 'som går med illa uppdragna byxor'.

10. Beteckning för 'oordnat, vanprydande veck': kylsa, lynka? 'som sitter i oordnade veck (påsig)': kylsig, slo (kjolen är slo), vackig? för 'lägga sig i oordnade veck' (om kläder): kylsa ihop sig?

11. Beteckning för 'skrynkla' (på kläder): skrynka? för 'skrynkelig': skrynkig? för 'bli skrynkelig': skrynkas? för 'skrynkla': kynka, skrynka?

12. Angiv ord med betydelsen 'trasa', vilka i målet användas om

trasiga kläder! Ex.: fill, larv, lase, pasa, slamsa, slans, slarva, slimsor, slör, (kläa hennars jär bara slörän), slörja (jag är så slarvig, så den ena slörjan tackar den andra), tana, tattra.

Finnas hithörande ord med mera specialiserade betydelser? Ex.: lamring 'smal remsa av söndrigt klädesplagg', slajda 'släpande trasor'.

13. Beteckningar för 'trasig' (om kläder? om person?)? Ex.: klu-tig, larvig (kläderna är larviga), lasig, pasig (han är så pasig), pören, rantig, slantig, slarvig (jag är så slarvig, så jag tycks fara flyga), slasig, slörjig, tasig, tattrig, träslig.

14. Beteckningar för 'vara trasig' (om kläder? om person?): rantla, slanta, träsa?

15. Beteckningar för 'trasa sönder', använda om kläder: lasa, slimra upp?

Finnas beteckningar för olika slags hål i klädesplagg? Ex.: mölhål 'malhål'.

16. Beteckningar för 'i trasiga kläder klädd person (trashank)': radde, slafs, slarhank, trasel, trasrygg? för 'trasigt klädd kvinna': slarvgorna, slarvtuni?

17. Nöta: användes detta ord i målet om nötning (slitning) av kläder? Giv. ex. på dess användning (jag har nött sönder broken)!

Finnas hithörande, från riksspråket avvikande uttryck? Ex.: den där har nötmalen varit på.

18. Nyttja: användes detta ord i målet om nötning (slitning) av kläder? Hur böjes det? Giv ex. på dess användning (pojken är galen att nyttja utav sig kläder)!

19. Finnas andra beteckningar för 'nött (medfaren: om klädespersedel)': havd?

20. Beteckningar för 'luggsliten' (om klädespersedel): losliten, trädfallen, tusot?

21. Beteckningar för 'person, som sliter kläder fort': sletvagg? för 'som sliter mycket kläder': ödsliten?

22. Paltor (paltar, pjältor): finns detta ord i målet? Vad avses därmed?

23. Beteckningar för 'illa klädd (sjaskig)': höljig, pjaskig, pjältrig, slankig, slokig, tinglig? för 'person, som är sjaskigt klädd': hölj, palter, slase? för 'gå sjaskigt klädd': slasa, sluska?

24. Beteckningar för 'klädesbylte': klynke, kyls, kylsa?

25. Beteckningar för 'vardagskläder': ifarakläder, ifärdskläder, vardags-lase, vännadagskläden? för 'vardags-(arbets-)klädd': odonad, ofjärad?

Anför andra ord och uttryck, hörande till detta betydelseområde! Ex.: du är alltid i samma skinn (till den, som alltid är klädd i samma kläder), slit-ont 'klädesplagg, som brukas i fult väder', till slink (säges om sådana kläder, som nyttjas icke till heder, icke heller till arbete).

26. Beteckningar för 'kläda sig i bättre kläder än arbetskläderna (och även i övrigt göra sig fin)'? Ex.: dona sig, fina sig, fnyska

sig, funta sig, hamma sig, hamsa upp sig, hydda sig, rusta sig.

27. Beteckningar för 'snyggt klädd (städad)'? Ex.: enkom, hamlig, hyfsig, nipper, prydig, strunk, stusserlig, städlig, tertelig, uppdonad.

Beteckningar för 'vara klädd i bättre kläder än arbetskläderna': vara på fnysken? för 'snyggt klädd yngling': hurrebuss?

28. Beteckningar för 'fina kläder (söndagskläder)'? Ex.: grannkläden, helgkläden, kyrkkläder, kyrk-lase, kyrkplagg, nykläden.

Beteckningar för 'klädd i fina kläder': bortklädd, grannklädd, kyrkgrann?

Finns särskilda bruk, som sammanhånga med nya kläder? Ex.: Då ngn bär ett nytt klädesplagg för första gången, skynda vännerna till, rycka smått i plagget och ropa: "Nappa nytt, nappa nytt!" På detta sätt uppmanas ägaren att undfånga dem.

29. Beteckningar för 'styra ut i granna kläder': kolsa, prova, speta ut, ståta (ståta en brud)?

Beteckningar för 'styra ut sig grant (spöka ut sig)'? Ex.: fibbla sig, guda ut sig, kråpa sig, stoffera ut sig, utapa sig.

30. Beteckningar för 'vara grant klädd (pråla, sprättas)' vara i anter, blysa, bändas, grannas, spepa, spjärta, späss, vara på svängen, vara på viften? för 'prålig i kläderna (sprättigt klädd, utspökad)'? Ex.: bubblig, fibblig, flammig, fnör, fransk, kråpig, moverlig, näppig, spepig, spjärten, sprättsig, stradanes, stussig, tillbosad, tillgar, tök, uppsnudad, uppsträckad, utgudad, utstofferad, utprålad?

31. Beteckningar för 'pråligt klädd man (sprätt)'? Ex.: glimklack, spepe, spjärt, stradebuss, stussare, svassare.

Beteckning för 'pråligt utstyrd kvinna'? Ex.: apönja, bloss (kyrkobloss), granngärning.

32. Beteckningar för 'klädd i andra kläder än bygdedräkten'? Ex.: halvdann, krusklädd, köpstadklädd, slimsklädd.

Beteckningar för 'man, klädd i annan dräkt än bygdedräkten': blåe, knepadkarl, slims, slimskar? för 'kvinna, klädd i annan dräkt än bygdedräkten': slims, slimsa?

33. Beteckningar för 'grannlåter på kläder (bjäfs)'? Ex.: blattr, bubbla, bysgrant, fibblor, fubblor, granta, kramás, krusiduller, krusifixer, pynt, slisk.

34. Kan ordet skadlig (skadulig) användas om kläder i uttryck som ex.: den där rocken är för skadulig att ha i arbetom 'för fin (för god)'?

B. Bygdens forna klädedräkt.

Märk, att skor och strumpor behandlats i tidigare frågelistor, samt att alla uppgifter om plaggens tillklippning m.m. beräknas ingå i en särskild frågelistas rörande "Sömnad"!

a. Mansdräkten.

35. Räkna upp de olika plagg (börjande inifrån), som hörde till vardagsdräkten, dels på sommaren, dels på vintern! Anför för varje plagg dels dess benämning i målet, dels benämningarna på alla dess delar (öppning vid halsen, armpjäll, linning, byxklaff, byxben, skört, bräm, häktor, knappar, knapphål, brätte, skärm etc.)! Märk sådana dräkt detaljer som halsduk, gördel, livrem, förskinn, huvudbonad, underbyxor, armuddar, strumpeband, knäspännen!

36. Beskriv de växlingar i vardagsdräkten, som berodde på bärarens egenskap av ogift, gift eller änking (märk särskilt huvudbonaderna)!

37. Beskriv de ändringar i vardagsdräkten, som föranleddes av särskilda arbetsförhållanden (slätter och skörd, skogsarbete, fiske, handelsfärder)!

38. Beskriv högtidsdräkten: för vanliga söndagar; för vissa särskilda tider av året (jul, påsk etc.), för bröllop; för nattvardsgång; för sorg. Märk sådana dräkt detaljer som nattkappa etc.!

b. Kvinnodräkten.

39. Räkna upp de olika plagg (börjande inifrån), som hörde till vardagsdräkten, dels på sommaren, dels på vintern! Anför för varje plagg dels dess benämning i målet, dels benämningarna på alla dess delar (särksprund, överdel, nedandel, fäll, snibb, skört, bräm etc.)! Märk sådana dräkt detaljer som kjolpåse, bälte, valk (kring höfterna), huvudkläde, halskläde, skinnförkläde, underkjol, bröstduk, pannbindel.

40. Beskriv de växlingar i vardagsdräkten, som berodde på bärarens egenskap av läsflicka, ogift utan barn, ogift med barn, gift eller änka!

41. Beskriv de ändringar i vardagsdräkten, som föranleddes av särskilda arbetsförhållanden (arbetet i fähuset, tvätt, bak, sådd, slätter och skörd, vallgång, handels- och tiggarfärder)!

42. Beskriv högtidsdräkten: på vägen till kyrkan, i kyrkan, på söndagseftermiddagen; under vissa tider av året (jul, fasta, påsk etc.); vid nattvardsgång; vid bröllop; vid barndop; vid kyrktagning; vid sorg. Märk sådana dräkt detaljer som muff etc.!

Beskriv de smycken, som hörde till kvinnodräkten (maljor, snörband, knappar, bröstspännen, särksilver, halsspännen, halsknappar, halskedjor, ärmknappar, ringar, gördelsmycken, örönsmycken)!

c. Barndräkten.

Märk, att lindebarnets klädsel behandlats i frågelistan "Barnet", dopklädseln i frågelistan "Dop och kyrktagning", punkt 5!

43. Beskriv den för gossar och flickor i stort sett gemensamma dräkten upp till den ålder, då de vuxnas dräkt anlades! Vid vilken ålder brukade detta inträffa? Funnos några skillnader i gossarnas

och flickornas utstyrsel under barndomen ("magd"? huvudbonad? hår- uppsättning?)? Finnas några växlingar i barndräkten, beroende på årstid, högtider etc.?

44. Beskriv, var och hur icke använda kläder förvarades!

II. Nakenhet.

45. Naken (nakug, nögjen, nakot)? Finnas från riksspråket avvikande sammansättningar med ordet: naketarshål 'person, som äger ingenting', nakugfis 'naken människa'?

Andra beteckningar för 'naken (blottad)': bar (bar i krävan 'öppen i bröstet'), bär, flagen, flaken (flaken i bringan), glöput, (glöput i barmen), snöd, (på snöda röven).

Giv exempel på hithörande ord, använda i betydelsen 'tunnklädd':
varför skall du kuta här så nakig hela morgonen? du får inte gå ut så snöd!

46. Beskriv användning och uppfattning av nakenheten i äldre tid! Ex.: Låg man naken i bädden? Var detta fallet även i fäbodarna? i slogboden? I vilken utsträckning ansågs nakenheten oanständig: för barn? för halvvuxen ungdom? föräldrar och barn emellan? makar emellan? vid badning? vid omklädning?

47. Beteckningar för 'fullständigt naken'? Ex.: barnaken, i snöda mässingen, spritanste naken.

48. Beteckningar för 'halvnaken': halvflagen, halvnakug?

49. Anför beteckningar för 'blottad', vilka avse endast viss kroppsdel! Ex.: barbenad 'barbent', barfot, barfött 'barfota', barhövdad 'barhuvud', barläggad 'barbent'.

50. Anför beteckningar för 'gå naken (blottad)'! Ex.: flåka 'gå öppen i halsen och på bröstet', gå i nakfisen 'gå naken'.